

Boris
BILETIĆ

Gradska knjižnica Matije Vlačića Ilirika -POU Rovinj

PRIJELOMNICE POVIJESTI
HRVATSKE ISTRE
U KNJIŽEVNU DJELU
ZVANE ČRNJE

Zvane Črnja (1920.-1991.) najsvestraniji je i u mnogome najvažniji hrvatski književnik iz Istre druge polovice XX. st.: pjesnik, esejist, polemičar, povjesnik kulture i kulturoloških fenomena, feljtonist, dramatičar, organizator i urednik, utemeljitelj izvornoga Čakavskog sabora.

Mnogi Črnjini tekstovi svjedoče o autorovoj intelektualnoj, moralnoj te, ponajprije, kreativno-estetskoj upitanosti nad općim i temeljnim pojavama, pokretačkim i usmjeravajućim odrednicama čovjekove egzistencije, upitanosti nad jedinstvenom sudbinom svakoga pojedinca spomena vrijednog isključivo kao neponovljivo misleće biće ali, istodobno, i kao pripadnika vlastita naroda, kolektiva, drugovrsno opet neponovljive, određene povijesne sudbe, dakle usuda kao pokazatelja specifična položaja jednog nacionalnog organizma u trenucima povijesnih prijelomnica – usto u šaroliku okružju drugih i drukčijih kultura i civilizacija te logičnih i neizbježivih doticaja i prožimanja. U Črnjinu je slučaju osobito riječ o nizu: istarski čovjek – hrvatski narod – (ne)sloboda, kao uzništvo koje valja poništiti najprije svekolikim oslobođenjem stvaralačke energije sviju potisnutih, povrijeđenih i stoljećima poniženih (što on često sažima u sintagmu pučkodemokratskih zasada, pojavnosti, dijalektičkih i dijalektalnih svjetonazornih i životnih odrednica i sl.).

Obrađujući brojne pa i razmjerno raznovrsne teme te uvijek naglašavajući sve najvrjednije čime najprije njegov zavičajni/istarski pa, stupnjevitim slijedom, domovinski/hrvatski nacionalni (i kao kulturološki) prostor djelatno sudjeluju u promicanju i obogaćivanju europskih i svjetskih duhovnih, umjetničkih i općenito kreativnih napora, (samo)kritičkom svojom sviješću Zvane Črnja širom otvara zavičajne dveri prema svijetu – te time naš negdašnji “šćavunski” svijet i njemu zahvaljujući djelatno sudjeluje u novome, višeznačnom komunikacijskom kanalu postajući tako medijem dvosmjerne pa stoga i višeslojne stvaralačke

razmjene i jednako takve uzajamne živosti s okruženjem i spram njega.

“... Jure Kaštelan je rekao da je Istra za mene metafora. Mislim da je u pravu, ali dodao bih da... istarski bezjački pogled na svijet ima specifičan idejni senzibilitet u kojem i opće i posebno sačinjavaju jedinstvenu egzistencijalnu sintezu ljudskog i dijalektičkog smisla... Po meni se, na primjer, u jednoj jedinoj vlati trave zrcali ne samo njezina neponovljivost nego i cjelokupna sudbina svemira, jer se konkretizacija i drama općeg nalaze samo tamo gdje se zbiljski živi i zbiljski umire.

Dakako, ta viđenja stvari nisam ja izmislio. Iz mog rodnog kraja prvi ih je ponio u svijet znameniti Herman kojega pogrešno zovu Dalmatin. U prvoj polovici 12. stoljeća (u djelu ‘De essentiis’) [Herman Dalmatin: *Rasprava o bitima I-II*, Istra kroz stoljeća, X. kolo, knj. 55-56, Čakavski sabor i dr., Pula 1990. – op. B.B.] on je Evropi predstavio upravo formulu o bitnom i sudbonosnom značenju suodnosa na relaciji između dijela i cjeline. Pa i Vlačićeva hermeneutika proizlazi iz takva gledanja. Priznajem da je to takozvano bezjaštvo u mojoj interpretaciji čista ezoterija, a možda i proračunata spekulacija s iracionalnim, no ne mogu se osloboditi dojma što ga je u svojim pogledima na hrvatsku povijest na mene ostavio moj zemljak Otokar Keršovani. Ali prije svega treba spomenuti Miroslava Krležu čija poetika i filozofija otkrivaju svu dalekosežnost, a može se reći i dramatičnost, pa i poetičnost bezjačkog načina mišljenja.”¹

Črnja povjesnik

Prije negoli sažeto iznesem nekoliko važnijih činjenica iz piščeva književnog opusa – glede Zvane Črnje kao svjedoka, sudionika pa i tvorca jednoga segmenta istarske povijesti / povijesti Istre, tijekom dugih desetljeća XX. st., podsjetit ću letimice na barem dva bitna izvora gdje se pisac očituje i kao povjesnik, uglavnom analitik sinkronije kulturoloških pojavnosti vezanih (i) za milenijsku povijest svoga istarskog zavičaja, kao i povjesnik književne poetike i takovrsna rukopisa kada je riječ o osobno mu zanimljivijim, bližim pa utoliko i izazovnijim razdobljima prošlosti. O specifično historiografskoj tematici i Črnjinim plodonosnim i poticajnim ekskursima u dotično područje, stručnu ocjenu mogu dati povjesničari. Moje je, dakle, iz

¹ Boris BILETIĆ, Klupko ljudskog pisma – razgovor sa Zvanom Črnjom; *Oko*, br. 450., god. XVII, Zagreb, 15.-29. lipnja 1988., str. 4.

književnopovijesnoga i književnokritičkog motrišta upozoriti na naslovnu problematiku. Prvi je pokazatelj stano-
vitih Črnjinih opsesivnih tema na polju naše (i) zavičajne
povjesnice fiksiran u *Kulturnoj povijesti Hrvatske* (dosad
tri hrvatska izdanja: 1965. *Kulturna historija Hrvatske*,
1978. i 1988.; i četiri u prijevodima na strane jezike). Svo-
jedobno je određene polemičke reakcije izazvala činjenica
da tu Črnja ne tematizira samo naslovnu “povijest Hr-
vatske” u današnjim granicama, nego i mjestimice širu,
domovinsku povijest krajeva koje od pamtivijeka obitava
hrvatski narod. Od novijih tekstova koji se tiču povijesno-
povjesničarskih ambicija i ostvaraja Črnjinih, posebno se
opsegom i prigodnom raščlambom izdvaja rad Petra Strči-
ća “Zvane Črnja i povijest”¹. Ne problematizirajući ovdje
ideologijski kontekst vremena kada je tekst pisan, pripada-
jući autorov izbor pa s tim u svezi i određena ograničenja
tj. načine interpretacije i argumentacije, valja reći kako je
u *Kulturnu povijest Hrvatske* Črnja utkao i najznačajnija
razdoblja, osobnosti, pojave i procese istarskoga odsječka
istoimene cjeline: od prapovijesnih tragova, antičkih sloje-
va, tzv. demokratske poruke glagoljaštva, srednjovjekovlja,
romaničko-gotičko-renesansnih tragova i obilježja, prote-
stantskih gibanja i velikih povijesnih ličnosti toga razdo-
blja, ilirskoga preporodnog naboja do tolikih proturječja
stoljećā koje smo netom ispratili. Na Črnjinu se primjeru,
kao u Balote/Mirkovića kad je o dimenzijama povijesnosti
u žanru povijesne esejistike, feljtonistike odnosno memo-
aristike unutar njegova opusa riječ, pokazuje kako je na
djelu zapravo književnik koji, kada mu građa iole pruža
mogućnosti, piše (i) čistim literarnim rukopisom odno-
sno jednako takvom poetikom. Miroslav Bertosa objavio
je zanimljiv tekst² u kojem piše i o “povijesno-književnoj”
sintezi u Črnje, o njegovim “ispovjednim spoznajama”
kao i tematiziranju “istarskog ‘mentalnog’ tkiva, istkanog
u dugome povijesnom trajanju”. U Črnje nipošto nije ri-
ječ o tomu da bi literatura bila prisutnija ondje gdje je
sloj ili teren dostupne povijesne činjeničnosti “tanji” ili
“skliskiji”. Ne, posrijedi je zapravo i najčešće nešto drugo.
On pojedina, prvenstveno u kulturološkom smislu, bliža
i privlačnija razdoblja – bolje ih poznavajući i njih inten-
zivnije obrađujući, u nekima čak i izravno sudjelujući – još
dodatno i u većoj mjeri “literarnije” obrađuje, zaustavlja
se na pojedinostima manje zanimljivima profesionalnom

- 1 Petar STRČIĆ, *Zvane Črnja i povijest*, Istra, 27, br. 1-2, Pula 1989., str. 24.-36.
- 2 Miroslav BERTOŠA, Autobiografija kao “kolektivna biografija”, *Glas Istre*, LIV., Pula, 21. srpnja 1997., str. 6.

povjesničaru sklonom strožim sintezama. Upitan, među ostalim, i o svrsi sinteza nacionalne (usto i zavičajne) povijesti, o svojoj idejnoj vodilji te poglavito o problemima s kojima istraživač povijesne protege hrvatske kulture neizbježno mora računati, Črnja mi je svojedobno rekao: "... Htio sam u literarno intoniranoj sintezi na esejistički način predstaviti najšire prostore historije duha, kulture i stvaralaštva na tlu Hrvatske. Naravno, u osnovnoj tematskoj srži toga rada nalazile su se povijesna sudbina i kultura hrvatskoga naroda, naponi mnogobrojnih generacija naših patnika i stvaralaca koje su, pod uvjetima takoreći trajne podjarmljenosti, usmjeravale svoju, u ljudskom i moralnom smislu konzistentnu i humanistički zapravo besprijekornu idejnu korabljicu iz krvavog podložničkog mraka prema neizvjesnim slutnjama i titrajima svjetla odakle se po tom istom križnom putu vječno ugrožene čovječnosti, a i same etničke egzistencije, moralo koračati sve dalje u nepoznato. Neke bitne idejno-filozofske inovacije, koje su u toj knjizi odudarale od dotad neprikosnovene i standardne nacionalno-romantičke ideje, postale su podstrekom za razne, često i žestoke oporbe mojem težačkom shvaćanju hrvatstva i hrvatske povijesti. Istina, bio sam u školama, učio sam iz knjiga. Mnogo sam čitao, ali moram priznati da sam temeljna ideologijska opredjeljenja donio sa sobom iz moralnosti i mudrosti patrijarhalnog svijeta mog djetinjstva i rane mladosti. U tom krugu života pojmovi nacionalno i čovječno značili su isto. Jasno je da se iz moje knjige moralo vidjeti da sam antifašist i da pripadam sferi duha u kojoj se nacionalna povijest nije mogla predstaviti na način koji bi bio proturječan iskustvu bivših podložnika. *Na interpretaciju povijesnih fakata utjecala je donekle i moja poetika. Pišući kulturnu povijest, htio sam napisati svojevrsnu pjesmu o hrvatskoj kulturi* (istaknuo B.B.). Sudeći po nekim reakcijama čitatelja, možda sam u tome donekle i uspio. Ne volim, naime, hladne pozitivističke tekstove i ne umijem pisati ravnodušno, a kad je riječ o povijesti, mnogim se znanstvenicima od takva pisanja diže kosa na glavi. Podrazumijeva se da sam između ostaloga morao ovladati čitavim brdima literature, a i najužom problematikom cijelog niza znanstvenih disciplina..."³

Drugi je, "neknjiževni" izvor, kolektivno djelo *Knjiga o Istri*⁴, što ga je koncipirao Tone Peruško, gdje Črnja kao autor na istovjetan način sudjeluje pišući o narodnom preporodu, o dvama kulturnim krugovima (gradske općine/komune spram ruralnih područja) unutar poglavlja

3 Boris BILETIĆ, Klupko ljudskog pisma..., str. 4 (v. bilj 1).

4 Skupina autora, *Knjiga o Istri*, Školska knjiga, Zagreb 1968.

“Simbioza narodnosti” (s naglaskom na opsesivnoj temi slavensko-romanskih, najkonkretnije i poimence hrvatsko-talijanskih odnosa; što će se, među ostalim, na dostojan i, za današnje u mnogome opet traumatične istarske društvene prilike, uzorit način pokazati i u kasnijoj Črnjinoj koncepciji koncem 1970-ih pokrenuta a početkom 1990-ih zamrla projekta “Istra kroz stoljeća”)... U *Knjizi o Istri*, kakve novije povijesne sinteze mi do danas još uvijek na hrvatskome nemamo, Črnja još piše o segmentu književne povijesti XIX. st. od Jurja Dobrile do Tone Modrušana, te pregled književnosti talijanskih autora iz Istre i o istarskome novinstvu u suradnji s Petrom Strčićem.

Poezija

Istarskih se i općehrvatskih povijesnih tema u literarnosnome dijelu svoga opusa Črnja doticao i temeljitije ih obrađivao u svim žanrovima: od poezije i esejistike kao prvenstvenih i, držim, najtrajnijih te predmetno-tematski, sve ako ne i posve poetički, vrlo komplementarnih sastavnica svoga djela, preko memoarske proze, feljtonistike i polemika pa do, opsegom nažalost skromna i nevrednovana, njegova dramskog diptiha (o Kloviću i Maruliću, s mnoštvom gotovo dokumentaristički citatno uvrštene povijesne faktografije glede stvarnih osoba i provjerljive događajnice u tim dramskim ostvarajima).

Unutar šest objavljenih knjiga Črnjine mahom lirski intonirane poezije, pjesnik se – i ne samo metaforično-alegorijski, dapače ističući i pojedine prigodne nadnevke – dotiče mnogih osoba, povijesnih razdoblja, interkulturalnih doticaja i sl., počevši od *Istrijanske zemlje*,⁵ pisane iz podložničko-prognaničke perspektive, u suautorstvu s Ivanom Bostjančićem. Tu već poje o sudbini maloga istarskog čovjeka, težaka, na zemlji koju nastanjuje od pamtivijeka, o vjeri i sumnjama svojih ljudi. Često rabi ilustracijske prizore nalik jednostavnim žanr-sličicama (“Pod ladonjon”) života na rubu velikih povijesnih događaja i epohalnih mijena koje kao da prividno bitno ne diraju taj i takav svijet. U pjesmi “Težaki” mladoga Črnje poetički zaludu, odveć deklarativno i narativno, “grme” u stvarnosti inače prevratnički topovi svjetskih sukoba i revolucija prve polovine XX. st. Črnjin “Gvadanj”, pak, kao da je replika Balotina “Božićnog računa s gospodinom Benedeton” kad je o istarskome mikrokozmosu riječ. Črnja pjeva

5 Zvane ČRNJA– Ivan BOSTJANČIĆ, *Istrijanska zemlja*, Istarska naklada, Zagreb 1940.

o zavičaju u povijesnom kontekstu, o povijesnim simbolima vlasti i pritisaka (vojarna, zatvor, porezi, karabinjeri, pa i crkva kao institucija...) s pozicija socijalno angažirana ne samo autora nego i lirskoga subjekta.

Iz *Žminjskoga libra*⁶ izdvajam pjesmu "Spomen" – o hrvatskome jeziku i glagoljskim pismenima; u prenesenom smislu to je pohvala tradiciji obilježenoj glagoljaštvom kao zaštitnim znakom, odnosno tisućljetnim temeljnim obilježjem očuvanja nacionalnoga identiteta naših predaka. Ovdje u ciklusu *Oja, nina ninena* izdomljeni mladić, pjesnik silom povijesnih okolnosti otrgnut od korijena, žudeći svoj dom i budan snivajući zavičaj, proklinje nepravdu kojoj kao da bi se sada već svjesno i vrlo rado suprotstavio posve angažiranim "izvanknjiževnim aktivizmom". U Črnji se u to vrijeme bjelodano događa naročito unutarnje sazrijevanje koje se dijelom očituje u sukobu usvojenih, tradicionalnih zasada patrijarhalnoga narodnjačkog odgoja u vjeri i skrušenosti spram još uvijek nejasna i nedefinirana idejnog, u konačnici ideološkog izbora.

Sljedeće zbirke tematski su okrenute čovjekovoj sudbini u prostoru i vremenu, zemlji (kao izvoru života i Domovini), težačkoj egzistenciji, smrti, dakle sve izrazitijim metafizičkim pa i eshatološkim kategorijama jedne sve razvedenije i samosvojnije, refleksivnije pa i izrazom apstraktnije poetike. Tako u *Bezaku na toware*,⁷ osobito u ciklusu *One dvi naranče*, imamo susretište i pjesničkih, i esejističkih i kulturoloških interesa i angažmana Črnjinih. On tu i na drugim mjestima programatski pjeva ili pjesme posvećuje znamenitim osobama i pojavama zavičajne i šire nacionalne povijesti: "Supetarska ali tucigovanje vraga na Bezačije" (posvećena Ivanu Belostencu), "Krlleža va Žminje", "Mikula Gologorički" (Istarski razvod), "Na moste pod Blzeton" (Šimun Greblo), "Mrtvački plies va Bierme" (Vincent iz Kastva), "Labinjonska" (Baldo Lupetina), a podsjetimo i na raniju pjesmu "Dičnemu Marulu" ili na kasniju "Krsti Frankopan u va Biečken Noven Meste" itd.

Iz *Izabranih pjesama*⁸ i *Sabranih pjesama*⁹ izdvajam svojedobno vrlo originalno i moderno strukturiran ciklus *Psovačev brat – Razgovori s Quasimodom (1941-1942)*; naizgled se referirajući na dvojicu braće Polića (brat je Nikola, a psovač, dakako, Kamov), vrlo razgranatom predmetno-tematskom paletom, s nekoliko poetički vrlo uspješnih dio-

6 ISTI, *Žminjski libar, va viersah hrvackeh složen*, Pododbor MH u Rijeci i Puli, 1966.

7 ISTI, *Bezak na toware*, Mladost, Zagreb 1976.

8 ISTI, *Izabrane pjesme*, Čakavski sabor, Split 1977.

9 ISTI, *Sabrane pjesme*, Čakavski sabor i dr., Pula-Rijeka 1981.

nica, gdje se susreću mikro i makro razina, zavičajno s nacionalnim i univerzalnim, literarne i povijesne reference, Črnja uvjerljivo svjedoči o općoj kataklizmi u kontekstu velike svjetske klaonice.

Proširena inačica sabranih pjesama, sada pod naslovom *One dvi naranče*¹⁰, za našu je temu zanimljiva i zbog *Klovičeve zavičajne pjesme* iz 1980., jedne od posljednjih Črnjinih napisanih i objavljenih.

Esejistika

Črnjina je esejistika iznimno bogato vrelo specifične tematizacije određenih povijesnih, poglavito pak istarskih zbivanja. Osnovni je referentni naslov: *Eseji*¹¹, a prethode *Hrvatski Don Kihoti*¹², *Pogled iz provincije*¹³, *Sukobi oko Krleže*¹⁴ i *Četrdeset godina poslije*¹⁵. Linije su Črnjinih interesa ovdje: *zavičajno – domovinsko – svjetsko, odnosno zavičajno – nacionalno – univerzalno*, to jest etičko, dijalektalno kao svjetonazor i izraz svjetotvoran i čovjekomjeran, a osobito (parafrazirajući Miroslava Šicela) usporedna trajnica koja se u Krleže ostvaruje nizom bogumilstvo – Križanić – Kranjčević, dok u Črnje slijedom glagoljaštvo – protestantizam – Krleža...

Nižu se teme i naslovi... *Krležijanstvo* (1963.) – kao svjetopogled, iskustvo povijesne vizure i estetički poticaj.

Zaspal Pave (1963.) esej je u kojemu je riječ o hrvatskome narodnosnom i kulturološkom identitetu Istre, identitetu što ga je tijekom tisućljeća i dulje upravo narodna pjesma i predaja, i prije pisane i prije umjetničke riječi te tzv. učene kulture, održala i očuvala gotovo do naših dana.

Laginja pred Porečom (1968.) esej je koji, govoreći o liku i djelu dr. Matka Laginje, zapravo sažeto tematizira širi kontekst rasta i razvitka borbenoga, usto prilagođena lokalnim prilikama, pravaštva Istre koncem XIX. i početkom XX. st. Laginjin ljudski, nacionalni i politički angažman neposredno će utjecati na radikalizaciju hrvatskoga narodnog pokreta i posljedovati velikom hrvatsko-slovenskom pobjedom godine 1907. na izborima za bečko Carevinsko vijeće.

10 ISTI, *One dvi naranče*, "Otokar Keršovani", Opatija 1988.

11 ISTI, *Eseji*, "Otokar Keršovani", Opatija 1988.

12 ISTI, *Hrvatski Don Kihoti*, "Otokar Keršovani", Rijeka 1971.

13 ISTI, *Pogled iz provincije*, Čakavski sabor, Pula 1978.

14 ISTI, *Sukobi oko Krleže*, Oslobođenje – Sarajevo, Mladost – Zagreb, 1983.

15 ISTI, *Četrdeset godina poslije*, "Otokar Keršovani", Opatija 1988.

Kada je o poprištima i “formulama” (u Črnje čest i omiljen pojam) riječ, zahvalnom je građom u tom smislu i esej naslovljen *Ex Histria* (1966.) – kulturno-povijesnoga i, završnim svojim dijelom, naglašeno polemičnoga karaktera. To je jedan od onih Črnjinih tekstova u kojima pisac razmatra stanovite unutar hrvatske – pobliže rečeno “istarsko-hrvatske” i obratno – dvojbe, nerazumijevanja pa i apsurre. Črnja ovdje zagovara nadregionalnu hrvatsku psihologiju i, usto, jednako takvu svijest, nasuprot gotovo “apokaliptičnoj, vjekovnoj hrvatskoj raskomadanošću”.

Fluminensia secunda (1967.) ogled je podnaslovljen *Zavičaj – domovina – svijet*. I upravo je ta podnaslovna odrednica jedno od najamblematskijih mjesta, svojevrsno presjecište Črnjine esejistike i književna stvaralaštva općenito, dakle upućuje na temeljno, ishodišno obilježje piščeve poetike: postupnost spoznaje i rast interesa njegovih – od tzv. pojedinačnoga prema tzv. općemu, od lokalnoga prema nacionalnomu, od zavičajnoga k domovinskomu i, naposljetku, tek po afirmaciji “najmanje domovine” unutar cjeline hrvatskoga uljudbenog prostora, autora zanima ju šire civilizacijske sinteze.

Dva ogleda, vrlo povezana – i tematski i godinama nastanka (1969.-1970.) iz najužega kruga “specifičnih” Črnjinih eseja – veoma karakterističnih problemskih preokupacija i razrada, zacijelo jesu: *Čakavština pred vratima književnosti i Poetska vrijednost čakavštine*, odakle izabirem vrlo znakovitu misao kao samo retoričku dvojbu koja se tiče i povijesnih unutar hrvatskih nesuglasja: “... ili smo mi ovdje pali u zamku jednog provincijskog mentaliteta koji vlastite kampanilističke vrijednosti preuveličava, ili su oni tamo, tj. mi tamo, gradeći nacionalnu sintezu zanemarili mnogo štošta što bismo morali ugraditi u njene duhovne sadržaje, ako želimo da ona bude istinska objedinjavajuća snaga ispunjena ne jednoznačnim, već mnogo smislenim bogatstvom cijeloga našeg kulturnog prostora”.

U tekstu *Jugoslavenstvo kao takvo* (1969.), zanimljivim se, a u sadašnjemu državnom i društvenom kontekstu opet iznimno aktualnim, čini odlučnost Črnjina polemičkog pera spram dvojice danas anonimnih ali nekoć očito utjecajnih predstavnika jugosrpskoga vojnog establišmenta, koji su sinonimi onih zadržanih krugova što u svakoj pojavi nacionalne samopotvrde ili iole primjetne emancipacije naslućivahu, a što drugo doli – šovinizam! Naglasimo Črnjine misli kao polemičke replike: “... nije svaki nacionalni koncept ujedno i nacionalistički, ali jugoslavenstvo kao nacionalna ideja bilo je nacionalističko gotovo od svoga postanja, jer se rađalo u gušenju svih drugih nacionalnosti u južnoslavenskom prostoru i jer je moglo opstati jedino

na bazi ekspanzije unitarističkih načela... Uvijek kad se u nas govori o šovinizmu, pogledi se makinalno okreću pojedinim nacijama i nacionalnostima. Tamo se traže korijeni svakog zla. Međutim, s vrlo malo napora moglo bi se dokazati da se u krilu pojedinih nacionalnih kultura nalaze samo odrazi toga zla, a da se njegovi glavni izvori nalaze upravo u jugoslavenskom nacionalizmu, u očiglednoj šovinističkoj, ekspanzionističkoj i unitarističkoj strukturi tog izrazito nacionalističkog, pa čak i kolonijalističkog koncepta. Ponikao na negaciji naših međunacionalnih razlika, taj se nacionalizam sustavno izgrađivao upravo u borbi protiv svih pučko-demokratskih formula na našem tlu. Centralizam i unitarizam njegovi su postulati". Ne zaboravimo činjenicu da se u to doba rađao Črnjin Čakavski sabor, inicijativa što će biti najboljim javnim i od svoga postanka jedva toleriranim odgovorom svim režiserima prinudne "hrvatske šutnje" nakon nesretne '71. i zabrane Matice hrvatske!

Črnjina polemika iz g. 1970., ipak bombastičnoga naslova Razgraničenje oko hrvatstva, načelno se tiče idejnih razilaženja unutar istarske hrvatske emigracije u Zagrebu između dvaju svjetskih ratova, a konkretno se odnosi na Ernesta Radetića, osebujnog Istranina, između ostalog i pisca *Istre pod Italijom*, zatim neko vrijeme urednika zagrebačke "Istre", periodična publikacija koja je djelomice i povodom rasplamsavanju toga polemičkog žara. Črnja priznaje Radetiću "pošteno, ali tek deklarativno i staromodno hrvatstvo", spočitava mu poglede na Istru kao na hrvatsku siroticu i sl., ali danas se nužno i ne osjeća baš toliko tragičnom ili nepremostivom zapreka koja je ležala u korijenu njihova tadašnjeg razilaženja.

Črnjin esej polemičkih tonova, *Odgovor Boži Milanoviću*, zapravo je piščev nastup na Pazinskome memorijalu godine 1971. Razlog polemici leži unutar ovih Črnjinih redaka: "Ovdje pokušavamo (istaknuo B.B.) biti povjesničari... Na ovome skupu dr. Milanović je... do znatne mjere precijenio ulogu hrvatskog istarskog svećenstva podcjenivši pri tome druge političke činioce, osobito svoje nekadašnje protivnike u okviru hrvatskog pokreta, tzv. liberale... U tom smislu ne mogu se složiti s tezom monsinjora Bože Milanovića da su u jeku talijanske imperijalističke i fašističke represije ostali s narodom samo oni koji su ovdje izdavali hrvatske knjige i molitvenike u velikoj tiraži. Smisao je ove teze da su svećenici ostali na poprištu borbe za narodnu stvar u Istri dok su drugi hrvatski intelektualci na neki način dezertirali, da su se povukli iz borbe..." Smisao pak cjelovite i potpune raspre o ovome osjetljivu i prevažnom pitanju, primjerice danas, u svjetlu još neostvarena

svehrvatskoga jedinstva i pomirbe nekoć posve sučeljenih strana i stranaka – a pogotovo unutar onih opcija koje su, makar i prividno ili jednoć doista teže spojive, u Istri ipak radile na spašavanju hrvatstva – morao bi voditi zaključku da su sve organizacije i pojedinci u teškim vremenima novije povijesti istarskoga prostora naprosto morale djelovati narodnjački, na svoj način biti uz hrvatski puk. Stoga i ovo “lice” Črnjine polemike s, također istarskim hrvatskim velikanom XX. st., mons. Milanovićem razumijemo i čitamo prvenstveno u svjetlu ideologijskih napetosti, ali nipošto ne kao odraz dvojbenosti u pogledu konačnih narodnih ciljeva.

Tone Peruško jedan je od najznaменitijih Istrana XX. stoljeća, intelektualac, prosvjetar, publicist i jezikoslovac, donekle zanemaren, valjda i zbog posve krive optike kojom se danas gleda i na negdašnje “jugoslavenstvo” tolikih istarskih Hrvata što su i tim idealistički shvaćenim pojmom, opirući se totalitarizmu talijanskoga fašizma, svojedobno i po svaku cijenu nastojali održati i pače spasiti svoje hrvatstvo. Črnja god. 1967. piše tekst *Odlazak Tona Peruška*, gdje ukratko sažima Peruškove zavičajne zasluge, ali i prinos njegov zbližavanju hrvatskih ljudi i krajeva, približavanju Istre matičnome narodnom i kulturnom prostoru.

Obzori *Naše sloge* (1986.) iste se godine pojavljuju i kao predgovor dvosveščanom izdanju pod naslovom *Obzori istarskog narodnjaštva*.¹⁶ Posrijedi je sažeta raščlamba hrvatskoga narodnjačkog pokreta tijekom izlaženja *Naše sloge*, toga trščansko-pulskog glasila gotovo polustoljetne povijesti (1870.-1915.), koji s vremenom postaje informativnim žarištem i središnjom tjednom novinom istarskih Hrvata. Danas pak požutjele stranice sačuvanih primjeraka *Naše sloge* mogu poslužiti kao dragocjeno vrelo neprocjenjive vrijednosti za dokumentirano proučavanje novije povijesti. Stoga je krajnje vrijeme za objavljivanje kritičkoga izdanja, odnosno komentiranoga višesveščanog pre-tiska svih godišta i sviju brojeva ovih prevažnih hrvatskih novina.

Uz stotu obljetnicu smrti hrvatskoga nacionalnog velikana i velikoga istarskog duhovnog autoriteta, godine 1982. Črnja je napisao *Pledoaje za Dobrilu*. Neiscrpna je tema o čovjeku bez čijega bismo svekolikog i nesebičnog – ljudskog, moralnog, intelektualnog i duhovnog – angažmana sintagmu “hrvatska Istra” danas vjerojatno nepovratno i isključivo rabili samo u kontekstu prošlosti.

16 U: Josip PERCAN, *Obzori istarskog narodnjaštva I-II*, Čakavski sabor i dr., Pula-Rijeka 1986., str. 7.-13. (I. dio).

*Obećanu zemlju*¹⁷, okosnicu Črnjine memoaristike, kritika je proglasila autorovim “najosobnijim i najmudrijim” prozним djelom.

Obećana zemlja djelo je sastavljeno od šesnaest poglavlja koja se nižu logikom vremenske sukcesije zbivanja i doživljaja glavnog protagonista, u ulozi svjedoka i zapisivača, te mnogih imenovanih i neimenovanih aktera na istoj ili povijesno i ideologijski suprotstavljenim, nespojivim stranama jedne iznimno zgusnute događajnice kao okvira neponovljiva ubrzanog odrastanja – intelektualnoga i moralnog najprije – čitavih naraštaja. Ne zanima nas ideologijski izbor niti pak mjestimična i fragmentarna suhoparna idejnost ove proze. Ono što, naprotiv, autoru valja priznati, ma koliko se s njim u svjetonazornom smislu slagali ili ne, jest uvjerljivost zapisanoga, izravna sugestivnost njegove rečenice, umješnost gradbe i trajnost u održavanju stalne ritmične napetosti rečenicom..., poglavito kada su posrijedi najuspjeliji ulomci dnevnčkih zapisaka Črnje kao jedva dvadesetogodišnjaka. Mladi Črnja, životno nedovoljno iskusan čovjek usred naglog sazrijevanja, ali jasne vizije i izbora, žudeći za slobodom svoga puka, kao ljevičar bez ostatka, nerijetko i razmišlja i piše i kao dogmatika često rabeći i gotove formule revolucionarne doktrine i jednako takav jezik iz konteksta ne samo komunističke negoli i radikalnije, boljševičke inačice istoga ili sličnog svjetonazora i političke provenijencije. No, zanimljivo i može se reći spasonosno kad je posrijedi tekst *Obećane zemlje*, Črnja u sebi, s druge strane, nosi znatan naboj poetskoga, idealističkoga i najplemenitijeg čovjekoljublja, dakle osjećaj i poimanje što ih je izravno crpio iz odgoja u podložništvu, iz one “pučko-demokratske” emotivne magme i svijesti usađene duboko u biće maloga i potlačenog.

Ima ovdje pasusa što idu u red klasične realistične pripovjedne proze, zatim ulomaka koji bez dvojbe funkcioniraju kao pjesme u prozi, ima i humorističnih dionica, potom čiste poezije, dnevnčke i putopisne proze, nalazimo i elemente kontemplativno-ispovjednih zapisaka, čak i zgusnutih socioloških krokija itd.

17 Zvane ČRNJA, *Obećana zemlja*, “Otokar Keršovani”, Opatija 1988.

Polemike i feljtoni

Kada su posrijedi Črnjine polemike i feljtonistika, zadržimo se samo na knjizi *Na poligonu*¹⁸, iako je mnoštvo tekstova tih žanrovskih odrednica dandanas još rasuto po brojnoj periodici. Izdvajam povijesne konotacije unutar teksta *O dvojezičnosti u Istri* (1970.), i danas vrlo aktualan i praktično-teorijski primjenjiv i poučan napis te, donekle sukladan, tekst iz iste godine *Ostaci iredentističkog mita*. Riječ je o širem, ne samo povijesnom nego i tada aktualnom kontekstu, onomu povezanom s ograničenim, doduše, osjetnim ozračjem hrvatskoga proljeća u Istri, o polemikama u svezi sa Črnjom i Čakavskim saborom, o objedama za nacionalizam i pače šovinizam ma i najnezatnije hrvatske kulturne akcije toga vremena, ukratko o jednomu nedovoljno afirmiranom i neistraženom razdoblju novije povijesti na istarskome tlu. U tom smislu valja upozoriti na publicistiku i periodiku toga vremena “Dometi”, “La voce del popolo”, “Glas Istre – Novi list”, “Vjesnik” itd..

Posthumna svjedočanstva

Prema kraju bih osobito htio upozoriti na dva posthumno objavljena Črnjina izazovna pa i polemički zahvalna teksta i jedno njegovo osobno neobjavljeno svjedočanstvo. U piščevoj ostavštini jest zapis iz 1990. pod naslovom *Istra prije petokrake*.¹⁹ Pišući, naime, konačno slobodno, bez ideološke autocenzure i svojstvenih joj stega te strahova, Črnja napokon – jednim jedinim ulomkom – točno određuje bit, svjetopogled i politička opredjeljenja najvećega broja Hrvata, osvjedočenih narodnjaka Istre, ljudi što su zapravo bili okosnicom svekolikoga hrvatskog nacionalnog i socijalnog pokreta protiv talijanskoga fašizma i za sjedinjenje Istre s Hrvatskom. Mnoge su među narodnjacima, po svršetku rata i nakon što su dobro “poslužili” (i) komunističkoj stvari, boljševici ili staljinizmom zadojeni ljevičari jednostavno “likvidirali”, kako se to govorilo njihovim rječnikom. A ni piščeva obitelj u tom smislu nažalost nije bila pošteđena. Spomenuti Črnjin odlomak, koji se implicite tiče i Istarske revolucionarne organizacije “Mlada Istra” koju je Črnja osnovao 1938., glasi: “...crvena zvijezda nije prije rata u nas bila u upotrebi... ljudi iz Državne bezbednosti nikada nisu saznali da se uz naslov našeg lista *Slo-*

18 IŠTI, *Na poligonu*, “Otokar Keršovani”, Opatija 1988.

19 Zvane ČRNJA, *Istra prije petokrake*, *Nova Istra*, I., sv. II. (jesen), br. 3., Pula 1996., str. 135.-139.

boda nije nalazila crvena zvijezda, nego naše glavno geslo: *Istra je hrvatska zemlja!* Bili smo djelomice i pod utjecajem političke filozofije HSS-a te smo isticali i parolu *Istra je seljačka zemlja!* – što je tada uistinu i bila. Pridržavali smo se i Mate Balote koji je tada napisao: ‘U Istri su svi Hrvati seljaci, a svi seljaci – Hrvati’. A prvi uvodnik u tim našim novinama naslovili smo *Gore srca!*, očito pod utjecajem kršćanske tradicije. Gospoda isljednici nisu ni to nikada saznali... I vrijeme je da se jasno kaže kako je udio KPH u podizanju istarskog nacionalnog ustanka (rujna 1943.) bio posve marginalan, zapravo zanemarljiv”.²⁰

Nedovršena je ostala Črnjina politička autobiografija, kako stoji uz tekst hesseovskog naslova *Život u žrvnju*²¹. Posrijedi je prvi dio, uz nažalost tek najavljen nastavak koji je očito spriječila piščeva smrt. Sadržajno-tematska analiza toga nevelikog teksta – u društveno-političkom, povijesnom, a naročito književno-kulturološkom pogledu i vidu – komplementarno upućuje na poznata mjesta Črnjine esejistike ili memoaristike, osobito iz *Obećane zemlje*, s tom razlikom što se ovdje vrijeme sjećanja – glede bitne događajnice i korisne faktografije – svršava sredinom 1930-ih godina u emigraciji. Djelomice doista memoarističkim žanrom, pa i tipičnog realističnog umijeća pripovijedanja, na mjestima razigravajući tekst dijalektalnim ali i dijalogiziranim pisanima književnim standardom, Črnja je dojmljivo započetim rukopisom *Žrvnja* vjerojatno bio naumio zaokružiti, sintetizirati priču o povijesti i sudbini svoje obitelji, o izdomništvu svome i svojih najbližih diljem one prve Jugoslavije, o malome hrvatskom zavičaju u srcu Istre pod fašizmom, o narodnjaštvu vlastitih najizranijih mu preteča, najposlije o svome ocu kojeg prikazuje i probljescima lirske topline u sjetnu zapažaju već odrasla čovjeka koji pak s vremenskim protijekom bolje shvaća i naposljetku drukčije razumije sve što se oko njega i s njim u neponovljivo djetinjstvu i uzburkanu mladenaštvu zbivalo. Črnja jasno piše i o temeljima, o izvorištima vlastita svjetonazora, duhovna i intelektualna oblikovanja ličnosti, odrastanja i sazrijevanja te kasnijih svojih političkih opredjeljenja i raznovrsnih, pa i onih egzistencijalno doista rubnih, iskustava i dodira s političkom pragmatikom tijekom uistinu bogatog života posvećena pojedinačnome,

20 ISTO, str. 139.

21 Zvane ČRNJA, *Život u žrvnju*, *Forum*, XXX. god., LXII. knjiga, br. 7.-8., Zagreb 1991., str. 78.-118. Isti tekst preuzima Vinko BREŠIĆ u knjizi *Autobiografije hrvatskih pisaca*, AGM, Zagreb 1997., str. 1213.-1249. Naposljetku, Zavičajna naklada “Žakan Juri” ovu građu, pod autorskim naslovom, objavljuje kao zasebnu knjigu (Pula 1997.).

prije svega duhovnome kreativnom oslobođenju te, su-
sljedno i neraskidivo s tim povezano, afirmaciji svekolikih
vrijednosti zavičajnoga u kontekstu nacionalne i, posred-
no, svjetske kulture. Nije riječ o tipičnoj autobiografiji
(ma koliko se uz taj pojam isticao i pridjev “politička”);
dostatno je svrnuti pozornost na strukturu teksta: primje-
rice glede naizmjenična miješanja i pretapanja vremenskih
planova, a poglavito valja uzeti u obzir lirskim interven-
cijama relativiziranu ulogu i pouzdanost sjećanja u svrhu
rekonstrukcije prošlostnih događaja. Cjelovitim *Životom
u žrvnju* bili bismo u imaginarnu nastavku zacijelo i naj-
prije dobili vrlo dragocjene podatke korisne i kao priloge
za noviju, makar i najvećma subjektivnu, političku povi-
jest Istre – od konca krvavih ‘40-ih i ranih optantskih ‘50-
ih, preko ‘60-ih i kulturološkoga aktivizma i opet burnih
ranih ‘70-ih u Hrvatskoj, pa sve do u kasne ‘80-e godine
XX. stoljeća. No i na temelju onoga što nam je dostupno,
dade se pouzdano rekonstruirati Črnjin i ne baš lak, za-
pravo krivudavo samosvojan stvaralački i uopće društveni
put, sa svim tegobnim usponima i nerijetkim padovima.
Osobito je dragocjeno u ovome tekstu Črnjino svjedočan-
stvo, izriječom a ne u aluzijama ili opreznim naznakama,
o tomu kako je nakon potonjega svjetskog rata pao u
nemilost vlasti čijoj je idealno zamišljenoj uspostavi pri-
donosio svim svojim mladenačkim i ratničkim angažma-
nom, a kasnije opet na istome ili sličnome tragu – poučen
iskustvom no ne iznevjerivši svojih temeljnih ideala – po-
svetivši se isključivo stvarima intelektualne stvaralačke i
organizacijske vizionarske naravi, ali u svemu s dubokom
skepsom i sumnjičavosti koja priliči istinskom kreativcu. I
na njegovu primjeru možemo zorno razabrati priču tisuća
i milijuna ljudi tijekom povijesti naše uljudbe i preisku-
snog ali nikada opamećenog čovječanstva. Dogodio se,
naime, uobičajeni sudar načelnoga, izvornoga pjesničkog
idealizma s revolucionarnom krutošću munjevito okošta-
le novouspostavljene totalitarne vlasti, dogodila se k tome
i instrumentalizacija u znanome kontekstu revolucije što
prevratnički nezasitna “ždere vlastitu djecu”.

Iz ostavštine i spomen još jednoga, (ne)dovršenog a
opsežnog, Črnjina rukopisa – što sam ga u susljednim na-
stavcima objavio na stranicama pulske “Nove Istre” – pod
radnim naslovom *Istrani* ili *Prvo lice mita (Istarski dosje
1941.-1945.)...*, koji bismo tekst oblikom izraza mogli de-
finirati hibridnim prozno-dramskim žanrom; riječ je o
štivu znatne autoreferencijalnosti i autobiografičnosti, o
književno-umjetničkoj obradbi bitnih i proturječnih go-
dina novije istarske prošlosti.

Sukladna spomenutom kontekstu jest i “Kronologija života i rada s osnovnim podacima za političku biografiju Zvane Črnje”, tekst od približno 6 gusto tipkanih stranica koje posjedujem dobrotom gospođe Brigite Črnja, gdje pred kraj ulomka, što se tiče razdoblja od 1940. do 1949., najvjerojatnije sam Črnja svojedobno ispovjedno iskreno zapisuje da: “... je pod okolnostima koje nisu razjašnjene u mjesecu travnju 1948., iako je bio nepartijac, postavljen za glavnog urednika ‘Vjesnika’. Dakako, kao profesionalni novinar držao se u pisanju partijske linije znajući da nema nikakvih mogućnosti za vlastitu interpretaciju problema. U tom pogledu njegovi osobni pogledi i ideje nisu dolazili do izražaja. Može se reći da je kao novinar podržao procese boljševizacije u politici i svakodnevnom životu pa novinarski segment njegova opusa nema kreativnosti, nego predstavlja samo reprodukciju tuđih ideja. U svibnju 1949. izjavio je u krugu prijatelja da nema demokracije u partiji. Zbog toga je uhapšen i odveden na Goli otok gdje je izdržavao administrativnu kaznu sve do studenog 1949. Ožigosan kao strani agent i informbirovac našao se u posvemašnjoj izolaciji... Črnjina posvemašnja izolacija od javnog života trajala je desetak godina”.

Boris Biletić
Prijelomnice povijesti
hrvatske Istre
u književnu djelu
Zvane Črnje

PRIJELOMNICE POVIJESTI HRVATSKE ISTRE U KNJIŽEVNU DJELU ZVANE ČRNJE

Ključne riječi: hrvatska književnost, hrvatska književnost u Istri, hrvatska povijest, povijest Istre

Zvane je Črnja (1920.-1991.) najsvestranija spisateljska osobnost istarskoga odsječka hrvatske književnosti XX. stoljeća. U njegovu je opusu mnoštvo tekstova koji svjedoče o autorovu intelektualnom, moralnom, no najprije ipak kreativno-estetskom angažmanu glede općih i temeljnih pojava, pokretačkih i usmjeravajućih odrednica čovjekove egzistencije, zatim jedinstvene i neponovljive sudbine pojedinca koji je istodobno i pripadnik vlastita naroda, poglavito naglašeno u stanovitim trenutcima povijesnih prijelomnica. U Črnjinu je stvaralaštvu osobito riječ o nizu: *istarski čovjek – hrvatski narod – (ne)sloboda* kao uzništvo koje valja poništiti oslobođanjem stvaralačke energije stoljećima potisnutih i poniženih. Pisac je svjedok, sudionik pa i tvorac novije istarske povijesti/povijesti Istre, istovremeno se – u prožimanju fenomena lokalnoga, nacionalnog i univerzalnog – pišući o najmarkantnijim osobnostima i najznačajnijim događajima hrvatske povijesnice svoga zavičaja, Istre, kao i hrvatske prošlosti općenito: u poeziji, esejistici, memoarskoj prozi, polemikama i feljtonima, dramama...

CRISI STORICHE DELL'ISTRIA CROATA NELL'OPERA LETTERARIA DI ZVANE ČRNJA

Parole chiave: letteratura croata, letteratura croata in Istria, storia croata, storia dell'Istria

Zvane Črnja (1920-1991) è la personalità letteraria più universale della letteratura croata del XX secolo in Istria. Sono numerosi i testi della sua opera che testimoniano del suo impegno intellettuale, morale ed innanzitutto creativo-estetico. Nella produzione del Črnja si riscontra la sequela: l'uomo istriano – il popolo croato – la (non)libertà intesa come carceramento, che bisogna cancellare attraverso la liberazione dell'energia creatrice di coloro che sono stati per secoli soppressi ed umiliati. L'autore è testimone, partecipe e creatore della recente storia istriana / storia dell'Istria.